

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԸ՝ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻՆ (ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ)

ԱՄԱԼՅԱ ՔՈԶԱՐՅԱՆ

Հոգվածում անդրադառնում ենք Հովհ. Թումանյանի՝ մանկական բանաստեղծություններին, որոնք աչքի են ընկնում պատկերավորությամբ, պարզությամբ ու մատչելիությամբ, համակված են մարդասիրական ոգով, բնապաշտությամբ, մանուկ ընթերցողին ներշնչում են դառնալ բնության մի մասնիկը, ոչ միայն սիրել, այլև արմատներով կապվել հայրենի եզերքին: Այդ բանաստեղծություններով տասնյակ սերունդներ են դաստիարակվել, և որոնք իրենց ճանաչողական ու դաստիարակչական նշանակությամբ արդիական են նաև մեր օրերում:

Քանայի բառեր – բանաստեղծություն, բնապատկեր, հանգ, երկինք, ամպ, ջուր, սոխակ, տարվա եղանակներ, ճանաչողական ու դաստիարակչական նշանակություն:

Հոգվածի շրջանակներում, բնականաբար, հնարավոր չէ ներկայացնել Հովհ. Թումանյանի՝ մանուկներին ու պատանիներին հասցեագրված բոլոր ստեղծագործությունները, քննել ու արժևորել դրանք:

Մանկական գրականության հանդեպ բուռն հետաքրքրությունը Թումանյանի մոտ առանձնապես սրվեց «Հասկեր» հանդեսի և «Լուսաբեր» դասագրքի հրատարակությանը նախապատրաստվելու շրջանում:

Իր «Հուշեր և գրույցներ» գրքում Հովհ. Թումանյանի դուստրը՝ Նվարդ Թումանյանը, պատմում է, թե ինչ ոգևորությամբ էր բազմազբաղ բանաստեղծը ձեռնամուխ եղել այդ գործին, ինչպես էր բանավիճում հանդեսի ու դասագրքի հրատարակիչների, նաև մանկավարժների, գրողների հետ, ովքեր տարբեր ծրագրեր էին առաջադրում, ներկայացնում հաճախ իրարամերժ կարծիքներ: Հովհ. Թումանյանին մշտապես մտահոգում էր մանկական արժեքավոր ստեղծագործությունների սակավությունը, որն ինչ-որ չափով փորձ էր արվում հաղթահարել թարգմանություններով: Այդ բացը մեծ բանաստեղծը լրացրեց «Հասկերում» տպագրված մի քանի տասնյակ ստեղծագործություններով («Կաքավի գովքը», «Արտույտի երգը», «Աղվեսը», «Առավոտը», «Սոխակի վիշտը», «Մուկիկի մահը», «Գարնան հրավեր», «Գելը», «Իմ ընկեր Նեսոն», «Սուտիկ որսկանը», «Ձախորդ Փանոսը» և այլ բանաստեղծություններ, լեզենդներ, պատմվածքներ):

Ուշագրավ է, որ Հովհ. Թումանյանը հաշվի չէր առնում ընթերցողների տարիքային զարգացման յուրահատկությունները՝ ընդդիմանալով մանկավարժների այն կարծիքներին, թե «Հասկերում» պետք է տպագրել այնպիսի

ստեղծագործություններ, որոնք հասցեագրված են տարիքային որոշակի խմբերի երեխաներին: Հովհ. Թումանյանը դեմ էր այդ կարծիքներին. «Մենք չենք կարող գրողներին պատվիրել, թե գրեցեք էսքան կամ էնքան տարիքի երեխի համար: Ես ինքս գրող եմ, մանկական գրվածքներ գրելիս երբեք չեմ մտածում, թե քանի տարեկանի համար է նա: Քանի տարեկանն ուզում է, թող կարդա, ինչ հասակի համար լինի, թող նրան տան: Բոլոր հասակների համար կլինի, ավելի լավ»¹:

Սակայն, այնուամենայնիվ, «Հասկերում» և «Լուսաբերում» տպագրված «Գետակը», «Աղբյուրը», «Ամպն ու սարը», «Առավոտը», «Արագիլը», «Ծիտը», «Փիսոն», «Ուլիկը» և այլ բանաստեղծություններ հասցեագրված են նախադպրոցական տարիքի երեխաներին և նպատակ ունեն փոքրիկներին ծանոթացնելու բնության երևույթներին, բուսական ու կենդանական աշխարհին, նրանց մեջ մշակել աշխատանքը սիրելու, գեղեցիկն ընկալելու հոգեբանություն: Իսկ միջին տարիքի երեխաներին հասցեագրված ստեղծագործություններում՝ հեքիաթներ, բալլադներ, պատմվածքներ և այլ ժանրերի ստեղծագործություններ, մեծ բանաստեղծն առանց խրատաբանությունների իր ընթերցողների հետ զրուցում է մարդկային արժանիքների, անցավորի ու մնացունի, չարի և բարու և այլ հարցերի շուրջ:

Հովհ. Թումանյանի մասին գրվել են բազմաթիվ մենագրություններ, ուսումնասիրություններ, հոդվածներ, սակայն նրա մանկապատանեկան ստեղծագործությունները դեռևս կարոտ են համակարգված, արդի գրականագիտական ու մանկավարժահոգեբանական պահանջների համապատկերում ուսումնասիրության, մանավանդ որ «...նրա մանկական բանաստեղծություններն այնքան հաջողված են ամեն առումներով, որ նրանց հիման վրա կարելի է լայն տեսական ընդհանրացումներ կատարել և մի ամբողջական ուսմունք ստեղծել գրականության այդ տեսակի անհրաժեշտ առանձնահատկությունների մասին»²:

Որո՞նք են այդ «անհրաժեշտ առանձնահատկությունները», որոնցով մանկական գրականությունը, լինելով ընդհանուր գրականության անբաժանելի մասը, այնուամենայնիվ, տարբերվում է նրանից:

Մատչելիությունը, պարզությունն ու անմիջականությունը:

¹ Մկրյան Մ., Հովհաննես Թումանյանի ստեղծագործությունները, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ., 1981, էջ 243:

² Նույն տեղում:

Հովի. Թումանյանն իր մանկական բանաստեղծություններով կարծես զրույցի է հրավիրում ընթերցողին: Զրույցի մասնակիցներից մեկը, օրինակ, գետակն է: Երեխան ցանկանում է, որ գետակը կանգ առնի, խոսի իր հետ: Իսկ գետակը.

*-Չէ, փոքրիկս,
Գնամ պիտի,
Տես ջաղացը գյուղի միջի,
Պերք է ուժ փամ, որ պըտըտի,
Ցածն էլ հովարում անուշահոտ
Ինձ են մնում ծաղիկ ու խոտ,
Հոգնած – ծարավ փավարն ու հոտ:
(«Գետակը»)*

«Մանուկն ու ջուրը» բանաստեղծության մեջ երեխան զրուցում է ջրի հետ, հարցեր տալիս, փորձում ստանալ իրեն դեռևս անհասկանալի «ինչու»-ների պատասխանը.

*-Բա ո՞ր այգին կերթաս, ջրիկ,
Իմ պաղ ջրիկ ու անուշիկ:
-Ես էն այգին կերթամ դալար,
Որ տերն է ժիր, մեջն այգեպան:
(«Մանուկն ու ջուրը»)*

Մանուկ ընթերցողին խիստ անհրաժեշտ մատչելիությունն ու պարզությունը դրսևորվում են անկաշկանդ ոճով, հատկապես հանգավորմամբ: Դժվար չէ նկատել, որ Հովի. Թումանյանի մանկական բանաստեղծություններում անհնար է հանդիպել «աղքատ» հանգերի:

*Բերենք այդպիսի մի քանի օրինակներ.
Ծիրը թռավ գերանին,
Կանաչ խոտը բերանին:*

*Աղվեսն եկավ մութ անտառից
Հարցմունք արավ լիքը թառից,
Աղվեսն հագել քուրքը դեղին,
Պրուր կուգա շուրջը գեղին.
Ջուր կտրվեց փայտիս լեղին.
Դեղին աղվես, ագին դեղին:
Աղվեսն ասավ պառավ փայտին.*

«Մտիկ չեմ տա ձեռիդ փեփին,
Կարոտել եմ թմփիկ ճուրին»:
Անվախ աղվեսն, ագին դեղին:

(«Աղվեսը»)

«Հարուստ» հանգավորումն ապահովում է սահուն ուժով, երաժշտականություն, որոնք երեխաներին հնարավորություն են տալիս մտապահելու բանաստեղծությունը:

Պատկերավորման և գունային յուրահատուկ համակարգը:

Հովհ. Թումանյանի մանկական բանաստեղծություններն ունեն ուշագրավ պատկերավորում և տարվա եղանակներին յուրահատուկ գունային համակարգ: Մանուկ ընթերցողի համար թումանյանական պատկերները տեսանելի ու շոշափելի են.

Ամպը եկավ, նստեց սարին,
Նստեց սարի սուր կապարին...

Կամ՝

Խիստ սոսկալի
Ցուրտ է գալի,
Ասավ, գնաց:
Սարը կամաց
Մտավ սպիտակ
Վերմակի տակ:

(«Ամպը»)

Տարվա եղանակներին նվիրված բանաստեղծություններում երեխան հաղորդակցվում է բնության հետ, զգում զարնան թարմ շունչը, աշնան անուշահոտ բույրերը, ապրում ձմեռնամուտի ծաղիկների, ծառերի ու խոտի տխրությամբ: Այդ բանաստեղծություններում բնությունը շնչավորվում է, մարդեղենացվում, ցուրդ տխրում է, առվակները հրճվում են զարնանամուտին, ձմեռնամուտին՝ տրտնջում.

Սարի լանջին
Մեզի միջում
Խոխոջում է ու զրնգում
Ջուրը բարակ,
Ջուրը տխուր:
-Ո՞ր կորան, ո՞ր
Տերն ու խոտ

Վարդը շաղուփ,
Սարյակն ուրախ
Սրինգ ու խաղ
Շուրջս դափարկ,
Շուրջս փխուր:

(«Աշնան վերջը»)

Հատկապես տպավորիչ են գարնանային գունապատկերները. արագիլներն ավետում են գարնան գալուստը, բնությունն արթնանում է ձմեռվա քնից, գարունն իր հետ բերում է.

Խիլ, ծաղիկ ու խոփ
Կարկաշուն վրակ,
Երկինք կապույտակ,
Խափուփիկ հավքեր,
Ջրնգան երգեր,
Գառների մայուն,
Խաղ, ուրախություն:

(«Կանաչ ախպեր»)

Հովհաննես Թումանյանի մանկական բանաստեղծությունները ողողված են արևածագի անհուն լույսով ու ճառագում են բարությամբ.

Լույսը լուսացավ,
Բարին շափացավ
Վաղ լուսաբացին:

Բանաստեղծն իր մանուկ ընթերցողին տանում է հեքիաթային մի աշխարհ, որտեղ միայն բարի մարդիկ են ապրում, որտեղ մարդիկ, կենդանիները, թռչունները, ծառերն ու ծաղիկները, գետերն ու առվակներն ապրում են իդեալական ներդաշնակության մեջ, հաշտ ու խաղաղ:

Այդ բանաստեղծություններում բանաստեղծի ապրած մանկական օրերի կարոտ կա, որն ընթերցողին է ներկայացվում հեքիաթային պայծառ գույներով:

Բանաստեղծի նպատակն է, որ մանկության օրերի հեքիաթը միշտ մնա մանուկների հետ, որ նրանք երբեք չկորցնեն այդ պայծառ օրերի հուշերը, հասկանալու և զարմանալու կարողությունները, որ դաստիարակվեն բնության սիրահարի հոգեբանությամբ:

Բանահյուսական թեմաների ու մոտիվների՝ մանուկներին մատչելի եղանակով ու նորովի ներկայացնելու վարպետությունը:

Բանահյուսությունը թեմաների, մոտիվների անսպառ աղբյուր է եղել ու մնում է գրականության, բնականաբար նաև մանկական գրականության համար:

Բանահյուսությունը նաև ստեղծագործական ներշնչանքի ակունք է եղել Հովհ. Թումանյանի համար, ով, շարունակելով նրա դարավոր ավանդույթները, մանուկների համար գրել է ճանաչողական ու դաստիարակչական կարևոր նշանակություն ունեցող ստեղծագործություններ՝ փառաբանելով հողի աշխատավորին, ընթերցողին դաստիարակելով աշխատասիրության, բարության ու սիրո ոգով («Կալի երգը», «Փոքրիկ երկրագործը», «Գութանը», «Մանուկն ու ջուրը» և այլն):

Հովհ. Թումանյանի մանկական բանաստեղծություններն աչքի են ընկնում նաև մի շարք այլ «անհրաժեշտ առանձնահատկություններով», որոնցով էլ պայմանավորված են այդ ստեղծագործությունները, ոճն ու հմայքը:

ОВАНЕС ТУМАНЯН – ДЕТЯМ (ДЕТСКИЕ СТИХОТВОРЕНИЯ)

АМАЛЬЯ КОЧАРЯН

Статья посвящена анализу детских стихотворений Ов. Туманяна, которые отличаются простотой, доступностью, красочностью, проникнуты духом гуманности, любовью к окружающей природе и вдохновляют маленьких читателей стать частичкой природы, не только любить ее, но и вращать корнями в родную землю.

Ключевые слова – стихотворение, пейзаж, рифма, небо, облако, вода, соловей, времена года, познавательное и воспитательное значение.

HOVHANNES TOUMANIAN – TO CHILDREN (CHILDREN'S POEMS)

AMALYA KOTCHARYAN

The purpose of the article is to present the ways and styles which can be useful for organization of elementary and middle school students' aesthetic education, through the works of the modern period children's poets.

Key words – poem, landscape, rhyme, sky, cloud, water, nightingale, the seasons of the year, cognitive and educational importance.